

Magdalena Wasylkowska-Michór

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-5810-9186

m.wasylkowska-michor@wpa.uz.zgora.pl

Zakażenie koronawirusem jako delikt transgranicznego stosunku pracy

Słowa kluczowe: czyn niedozwolony, transgraniczny stosunek pracy, pracownik, zasady BHP, pracodawca

Streszczenie: Przedmiotem badań przedstawionych w niniejszym opracowaniu jest kwestia ustalenia prawa właściwego dla roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego polegającego na zakażeniu koronawirusem pracownika świadczącego pracę o charakterze transgranicznym. W związku z powyższym w pierwszej kolejności została przeprowadzona rekonstrukcja pojęcia transgranicznego stosunku pracy, tj. stosunku pracy, który jest powiązany z terytorium więcej niż jednego państwa. Następnie należało dokonać wyboru aktu prawnego, który znajdzie zastosowanie w celu określenia prawa właściwego dla cywilnoprawnej odpowiedzialności odszkodowawczej mającej źródło w czynie niedozwolonym popełnionym przez pracodawcę wobec pracownika. Wśród państw będących członkami Unii Europejskiej kwestię tej odpowiedzialności reguluje rozporządzenie Rzym II, a konkretnie jego art. 4 zawierający zasadę ogólną transgranicznej odpowiedzialności z tytułu popełnienia czynu niedozwolonego, jako że ustawodawca unijny nie przewidział odnośnie do stosunków pracy szczególnej regulacji tej materii. Stosownie do wskazanego przepisu prawem właściwym dla roszczeń wynikających z popełnienia czynu niedozwolonego przez pracodawcę wobec pracownika jest prawo miejsca wystąpienia szkody. W artykule zostały również wskazane normy prawne, których naruszenie będzie najczęściej warunkowało odpowiedzialność pracodawcy z tytułu popełnienia deliktu prawa pracy.

Coronavirus infection as a tort of a cross-border employment relationship

Keywords: tort/delict, cross-border employment relationship, employer, health and safety rules, employer

Summary: The main subject of research presented in this study is determining the law applicable to non-contractual obligations resulting from coronavirus infection of a employees who perform cross-border work. In this context, firstly it was crucial to create a concept of a cross-border employment relationship, i.e. an employment relationship that is connected to the territory of more than one country. Subsequently, it came to the choice of legal act, applied in order to determine the law applicable to the non-contractual obligations arising from the tort committed by an employer against an employee. Among the countries that are members of European Union this liability is regulated by the Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II), specifically Article 4 thereof, which contains the general rule of cross-border liability concerning tort/delict, as the EU legislator did not provide for specific regulation of tortious liability resulting from the employment relation-

ships. Pursuant to the aforementioned provision, the law applicable to obligations arising from the commission of a tort by an employer against an employee is the law of the place where the damage occurs. Article also indicates the legal norms, the violation of which will most often determine the employer's liability for committing a tort towards an employee, (health and safety rules).

Wprowadzenie

Koronawirus SARS-CoV-2¹ oraz wywołana nim choroba COVID-19 stały się ogromnym wyzwaniem dla wszystkich stosunków prawnych, w tym tych wynikających z prawa pracy, zwłaszcza dla pracodawców odpowiedzialnych za zapewnienie swoim pracownikom bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Jeszcze większym wyzwaniem stały się one natomiast w przypadku tzw. transgranicznych stosunków pracy, kiedy to stan faktyczny związany z danym stosunkiem pracy nie zamyka się w obrębie jednego państwa.

Odpowiedzialność pracodawcy z tytułu zakażenia koronawirusem można rozpatrywać w różnych aspektach, zarówno cywilnoprawnych, jak i administracyjnych oraz karnych. W przypadku, kiedy do zakażenia doszło w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych, SARS-CoV-2 traktowany jest w przypadku takich grup zawodowych jak lekarze, nauczyciele, czy też sprzedawcy jako choroba zawodowa. W takiej sytuacji w polskim systemie prawnym cywilnoprawna, deliktowa odpowiedzialność pracodawcy za skutki zakażenia chorobą zakaźną (podobnie jak w przypadku wypadku przy pracy) ma charakter uzupełniający. Pracownik nie może dochodzić odszkodowania i renty na podstawie Kodeksu cywilnego² przed rozpoznaniem jego roszczeń o świadczenia (jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu i renta inwalidzka) przysługujące na podstawie przepisów ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych³ (por. wyrok SN z 29 lipca 1998 r., II UKN 155/98, OSNAPiUS 1999 nr 15, poz. 495). Ponadto odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu zakażenia koronawirusem na podstawie Kodeksu cywilnego może również dochodzić pracownik, dla którego COVID-19 nie jest chorobą zawodową, ale do zakażenia doszło na skutek zaniedbań po stronie pracodawcy. W zależności od charakteru zatrudnienia odpowiedzialność cywilnoprawna pracodawcy może przybrać także charakter kontraktowy (np. w przypadku lekarzy zatrudnionych na tzw. kontraktach czy menedżerów zatrudnionych na podstawie kontraktów menedżerskich, jak również pracowników zatrudnionych na podstawie

¹ Severe Acute Respiratory Syndrome.

² Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.

³ Dz.U. 1975 nr 20 poz. 105 z późn. zm.

umów cywilnoprawnych)⁴, nie jest też wykluczona sytuacja, kiedy pracownik będzie miał wybór oparcia swojego roszczenia na reżimie deliktowym bądź kontraktowym. Stan prawny skomplikuje się natomiast jeszcze bardziej, kiedy do zakażenia dojdzie w przypadku stosunku pracy, który nie jest zlokalizowany w obrębie jednego tylko państwa. W związku z powyższym przedmiotem moich badań, których wyniki przedstawiam w niniejszym opracowaniu, uczyniłam kwestię ustalenia prawa właściwego dla roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego polegającego na zakażeniu koronawirusem pracownika świadczącego pracę o charakterze transgranicznym. Poza zakresem tych badań, przede wszystkim ze względu na ograniczony zakres artykułu, pozostawiłam natomiast regulacje wewnętrzne dotyczące kwestii administracyjnoprawnych oraz cywilnoprawnych roszczeń pracownika przysługujących w przypadku, kiedy COVID-19 jest traktowany jako choroba zawodowa, jak również odpowiedzialności karnej pracodawcy.

Przeprowadzając ww. badania, posłużyłam się metodą dogmatycznoprawną, popartą analizą stanowiska doktryny, orzecznictwa sądów polskich, jak również sądów innych państw unijnych oraz Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

1. Wymóg powiązania stanu faktycznego z prawami różnych państw

Stosownie do ust. 1 art. 1 rozporządzenia Rzym II o prawie właściwym dla zobowiązań pozaumownych⁵ niniejsze rozporządzenie stosuje się do zobowiązań pozaumownych w sprawach cywilnych i handlowych, powiązanych z prawami różnych państw. Rozporządzenie obejmuje zatem wyłącznie stany faktyczne (sprawy) z elementem obcym czy też, inaczej mówiąc, stany faktyczne międzynarodowe⁶.

⁴ O zobowiązaniach transgranicznych szerzej M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, *in fine*.

⁵ Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), OJ L 199, 31.7.2007, s. 40-49.

⁶ W tym miejscu warto zwrócić uwagę na okoliczność, że zdrowie i życie niewątpliwie należą do dóbr osobistych. Natomiast zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt g) rozporządzenia Rzym II z zakresu zastosowania rozporządzenia wyłączone są zobowiązania pozaumowne wynikające z naruszenia prawa do prywatności i innych dóbr osobistych, w tym zniesławienie. Taki stan rzeczy oznacza, że w przypadku kiedy transgraniczne roszczenie, dotyczące zakażenia koronawirusem, miałyby za swoją podstawę art. 23-24 Kodeksu cywilnego, wówczas ww. rozporządzenie nie byłoby właściwe. W takim wypadku z kolei miałby zastosowanie art. 16 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z dnia 4 lutego 2011 r., (Dz.U. 2011 nr 80 poz. 432). Zgodnie z ust. 1 tego artykułu dobra osobiste osoby fizycznej podlegają jej prawu ojczystemu. Ponadto osoba fizyczna, której dobro osobiste jest zagrożone naruszeniem lub zostało naruszone, może żądać ochrony na podstawie prawa państwa, na którego terytorium nastąpiło zdarzenie powodujące to zagrożenie naruszenia lub naruszenie, albo prawa państwa, na którego terytorium wystąpiły skutki tego naruszenia (ust. 2) (M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Warszawa 2018, komentarz do art. 16 *in fine*, SIP Le-

Rozporządzenia nie stosuje się więc do stanów faktycznych o czysto wewnętrznym, krajowym charakterze⁷. Z powyższego wynika zatem, że przedmiotowe rozporządzenie znajdzie zastosowanie tylko do stosunku pracy, który ma charakter transgraniczny, tzn. nie jest zamknięty w obrębie jednego państwa. Wydaje się, że w zrekonstruowaniu⁸ tego pojęcia pomocny może się okazać art. 8 rozporządzenia Rzym I o prawie właściwym dla zobowiązań umownych⁹. Artykuł ten dotyczy co prawda kwestii wyboru prawa właściwego dla indywidualnej umowy o pracę, jednakże jego ust. 2 i 3, które znajdują zastosowanie w przypadku, gdy takiego wyboru nie dokonano, zawierają pewne wskazówki co do cech transgranicznego stosunku pracy. Zgodnie z ust. 2 art. 8 w zakresie, w jakim strony nie dokonały wyboru prawa właściwego dla indywidualnej umowy o pracę, umowa podlega prawu państwa, w którym lub – gdy takiego brak – z którego pracownik zazwyczaj świadczy pracę w wykonaniu umowy. Za zmianę państwa, w którym zazwyczaj świadczona jest praca, nie uważa się tymczasowego zatrudnienia w innym państwie, z kolei ust. 3

galis). W tym miejscu warto zwrócić przy tym uwagę na koncepcję, którą w doktrynie przedmiotu wyraziła J. Balcarczyk. Zgodnie z tą koncepcją ochrona dóbr osobistych na gruncie ustawy Prawo prywatne międzynarodowe podlega statutowi deliktowemu (szerzej J. Balcarczyk, *Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej*, Warszawa 2014, s. 161 i n.). Natomiast krąg dóbr osobistych, odpowiadających im praw podmiotowych oraz ich treść podlega normie kolizyjnej wyrażonej w art. 16 ust. 1 ww. ustawy (tak J. Balcarczyk, *op. cit.*, s. 49). W praktyce będzie to oznaczać, że zgodnie z tą koncepcją ochrona dóbr osobistych w sytuacjach transgranicznych będzie miała za podstawę art. 33 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r., zgodnie z którym prawo właściwe dla zobowiązania ze zdarzenia niebędącego czynnością prawną określa rozporządzenie (WE) nr 864/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”) (Dz. Urz. UE L 199z31.07.2007, s. 40).

⁷ M. Pazdan, (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego. Tom 20B*, wyd. 1, 2015, s. 752.

⁸ Pojęcie transgranicznego stosunku pracy jest pojęciem autonomicznym europejskiego prawa prywatnego międzynarodowego. Z motywu 7) preambuły do rozporządzenia Rzym I, stanowiącego, że przedmiotowy zakres zastosowania oraz przepisy niniejszego rozporządzenia powinny być spójne z rozporządzeniem Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych („Brussels I”), oraz rozporządzeniem (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącym prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”) wynikają wskazówki kluczowych pojęć rozporządzenia Rzym I, w tym pojęcia transgranicznego stosunku pracy.

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) OJ L 177, 4.7.2008, s. 6-16. Przed wejściem w życie rozporządzenia Rzym I kwestię określenia prawa właściwego dla indywidualnej umowy o pracę regulował artykuł 3 Konwencji rzymskiej z dnia 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, (Dz.U. L 334 z 30.12.2005, s. 1), który przewidywał, jako zasadę ogólną, swobodny wybór prawa przez strony; w przypadku braku wyboru zgodnie z art. 6 ustęp 2 umowa regulowana jest przez prawo państwa, w którym pracownik realizujący umowę wykonuje normalnie swoją pracę, nawet jeśli jest czasowo delegowany do innego państwa, lub jeśli pracownik nie wykonuje normalnie swej pracy w jednym i tym samym państwie – przez prawo państwa, w którym znajduje się przedsiębiorstwo zatrudniające pracownika, o ile nie wynika z całości okoliczności, że kontrakt łączy ściślejsze więzi z innym państwem i w takim wypadku stosuje się prawo tego innego państwa.

stanowi, że jeżeli nie można ustalić prawa właściwego zgodnie z ust. 2, umowa podlega prawu państwa, w którym znajduje się przedsiębiorstwo, za pośrednictwem którego zatrudniono pracownika. Z powyższego wynika zatem, że transgraniczny stosunek pracy to sytuacja, w której pracownik: a) świadczy pracę w państwie innym niż państwo jego stałego pobytu lub b) świadczy pracę z państwa innego niż państwo jego stałego pobytu bądź też c) świadczy pracę w państwie innym niż państwo, w którym znajduje się siedziba przedsiębiorstwa, za pośrednictwem którego go zatrudniono.

Następnie przy rekonstrukcji pojęcia transgranicznego stosunku prawa pracy pomocne mogą się okazać również przepisy dyrektywy Nr 96/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 16.12.1996 r. dotyczące delegowania pracowników w ramach świadczenia usług¹⁰. Z art. 1 ust. 3 tej dyrektywy wynika, że w warunkach transgranicznych będzie świadczył pracę pracownik, który został: a) delegowany przez przedsiębiorstwo prowadzące działalność w Państwie Członkowskim na własny rachunek i pod swoim kierownictwem na terytorium Państwa Członkowskiego, w ramach umowy zawartej między przedsiębiorstwem delegującym a odbiorcą usług, działającym w danym Państwie Członkowskim, o ile istnieje stosunek pracy pomiędzy przedsiębiorstwem delegującym a pracownikiem w ciągu okresu delegowania, b) delegowany do zakładu albo przedsiębiorstwa należącego do grupy przedsiębiorców na terytorium Państwa Członkowskiego, o ile istnieje stosunek pracy między przedsiębiorstwem delegującym a pracownikiem w ciągu okresu delegowania lub c) wynajęty przedsiębiorstwu, prowadzącemu działalność gospodarczą lub działającemu na terytorium Państwa Członkowskiego, o ile przez cały okres delegowania istnieje stosunek pracy pomiędzy tym pracownikiem a przedsiębiorstwem pracy tymczasowej lub agencją, które go wynajmują. „Pracownik delegowany” oznacza pracownika, który przez ograniczony okres wykonuje swoją pracę na terytorium innego Państwa Członkowskiego niż państwo, w którym zwyczajowo pracuje (art. 2 ust. 1 dyrektywy). Z powyższego wynika zatem, że praca o charakterze transgranicznym może mieć również charakter okresowy i ograniczony czasowo.

W końcu cechy transgranicznego stosunku pracy wynikają również z definicji pracownika przygranicznego znajdującej się w art. 1 pkt f, znajdującej się w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 883/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego¹¹. Zgodnie z tą definicją określenie „pracownik przygraniczny” oznacza każdą osobę wykonującą pracę najemną lub na własny rachunek w Państwie Członkowskim, która zamieszkuje na terytorium innego Państwa Członkowskiego, gdzie co do zasady powraca każdego dnia lub co najmniej raz w tygodniu.

¹⁰ OJ L 18, 21.1.1997, s. 1-6.

¹¹ Dz.U. L 166, 30.4.2004, s. 1.

2. Ogólna zasada odpowiedzialności

Główna zasada odpowiedzialności deliktowej została w rozporządzeniu Rzym II uregulowana w art. 4 ust. 1, zgodnie z którym jeżeli rozporządzenie nie stanowi inaczej, prawem właściwym dla zobowiązania pozaumownego wynikającego z czynu niedozwolonego jest prawo państwa, w którym powstaje szkoda, niezależnie od tego, w jakim państwie wystąpiło zdarzenie powodujące szkodę, oraz niezależnie od tego, w jakim państwie lub państwach występują skutki pośrednie tego zdarzenia. Niniejsze rozporządzenie stosuje się także do zobowiązań pozaumownych, co do których zachodzi prawdopodobieństwo ich powstania, (art. 2 ust. 2). Z powyższego wynika zatem, że prawem właściwym dla transgranicznej odpowiedzialności z tytułu czynu niedozwolonego, w tym deliktu prawa pracy, jest prawo miejsca wystąpienia szkody (*lex loci damni*), a nie prawo miejsca wystąpienia zdarzenia powodującego tę szkodę (*lex loci delicti commissi*)¹². Oznacza to, że kluczowe dla określenia prawa właściwego dla odpowiedzialności pracodawcy wobec poszkodowanego pracownika jest prawo miejsca, w którym doszło do wystąpienia szkody, a które może być zupełnie inne niż prawo miejsca wystąpienia zdarzenia powodującego tę szkodę, o ile ma ona charakter bezpośredni. Rozporządzenie Rzym II nie definiuje przy tym zarówno pojęcia zobowiązania pozaumownego, jak i pojęcia czynu niedozwolonego oraz pojęcia szkody¹³. W przypadku tego ostatniego nie daje również żadnych wskazówek, jak dokonać rozróżnienia pomiędzy szkodą pośrednią i bezpośrednią.

¹² W preambule do rozporządzenia zostało wyjaśnione, że chociaż zasada *lex loci delicti commissi* jest podstawowym rozwiązaniem stosowanym dla zobowiązań pozaumownych prawie we wszystkich państwach członkowskich, jej zastosowanie w praktyce, w przypadku gdy elementy stanu faktycznego sprawy powiązane są z wieloma państwami, jest różne. Sytuacja taka powoduje brak pewności w zakresie prawa właściwego (motyw 15). Jednolite przepisy powinny zwiększać przewidywalność orzeczeń sądowych i zapewniać odpowiednią równowagę między interesami osoby, której przypisuje się odpowiedzialność, i poszkodowanego. Związek z państwem, w którym powstała szkoda bezpośrednia (*lex loci damni*), zapewnia odpowiednią równowagę między interesami osoby, której przypisuje się odpowiedzialność, i poszkodowanego, a także odzwierciedla nowoczesne podejście do odpowiedzialności cywilnej oraz rozwój systemów odpowiedzialności na zasadzie ryzyka (motyw 16).

¹³ Z motywu 7) do preambuły rozporządzenia Rzym II wynika, że jego przedmiotowy zakres zastosowania oraz przepisy powinny być spójne z rozporządzeniem Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych („Bruksela I”) oraz z instrumentami dotyczącymi prawa właściwego dla zobowiązań umownych. Tym samym rozporządzenie Rzym II, podobnie jak rozporządzenie Rzym I, stoi na stanowisku, że zawarte w tym akcie prawnym pojęcia powinny być interpretowane przy uwzględnieniu właściwości tego aktu prawnego, ale jednocześnie powinny być spójne z innymi instrumentami europejskiego prawa prywatnego międzynarodowego, w tym z rozporządzeniem Rzym I, do którego motywu 7) nie odwołuje się tylko dlatego, że rozporządzenie Rzym II weszło w życie przed rozporządzeniem Rzym I, które zastąpiło obowiązującą już wcześniej Konwencją rzymską z dnia 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych.

2.1. Pojęcie zobowiązania pozaumownego

Pojęcie zobowiązania pozaumownego nie zostało zdefiniowane w rozporządzeniu. W motywie 11) preambuły zostało wyjaśnione, że jest ono różnie definiowane w poszczególnych państwach członkowskich. Dlatego też do celów rozporządzenia Rzym II zobowiązanie pozaumowne powinno być rozumiane jako pojęcie autonomiczne. Normy kolizyjne określone w tym rozporządzeniu powinny obejmować również zobowiązania pozaumowne oparte na zasadzie ryzyka. Termin „zobowiązanie pozaumowne” jest niewątpliwie szerszy niż pojęcie czynu niedozwolonego. Świadczy o tym chociażby regulacja art. 2 zatytułowanego Zobowiązania pozaumowne, który w ust. 1 stanowi, że do celów rozporządzenia szkoda obejmuje wszelkie następstwa wynikające z czynu niedozwolonego, bezpodstawnego wzbogacenia, prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia lub *culpa in contrabendo*. Z artykułu tego wynika zatem, że w pojęciu zobowiązania pozaumownego mieści się zarówno pojęcie czynu niedozwolonego, jak i inne zobowiązania pozaumowne wymienione w tym artykule. Następnie z treści rozporządzenia można wywnioskować, że zobowiązanie pozaumowne musi być zobowiązaniem w sprawach cywilnych lub handlowych, powiązanych z prawami różnych państw (art. 1 ust. 1), jak również to, że zakresem tego pojęcia objęte są także zobowiązania pozaumowne, co do których dopiero zachodzi prawdopodobieństwo ich powstania (art. 2 ust. 2). Warto przy tym zauważyć, że rozporządzenie odnosi się do „zobowiązań pozaumownych”. Nie odnosi się ono ani do roszczeń pozaumownych, ani do zagadnień lub sporów pozaumownych¹⁴. Reasumując, należy stwierdzić, że pojęcie zobowiązania pozaumownego obejmuje potencjalnie wszystkie zobowiązania cywilne, które nie są „zobowiązaniami umownymi”. W tym celu konieczne staje się jak najbardziej precyzyjne zdefiniowanie pojęcia zobowiązania umownego, zwłaszcza że dla celów unijnego prawa kolizyjnego zobowiązanie musi być przy tym albo umowne, albo pozaumowne, nie może być dwojakiego rodzaju¹⁵.

2.2. Pojęcie czynu niedozwolonego

Pojęcie czynu niedozwolonego, podobnie jak zobowiązania pozaumownego, jest pojęciem autonomicznym prawa unijnego, a jego treść nie powinna być ustalana

¹⁴ A. Scott, *The Scope of „Non-Contractual Obligation*, [w:] J. Ahern, W. Binchy (red.), *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations: A New International Litigation Regime*, Leiden 2009, s. 57.

¹⁵ Zob. w szczególności orzeczenia: wyrok z dnia 22 marca 1983 r. w sprawie *Martin Peters Bauunternehmung GmbH v Zuid Nederlandse Aannemers Vereniging*, C-34/82, orzeczenie z dnia 20 stycznia 2005 r. w sprawie *Petra Engler v Janus Versand GmbH*, C-27/02, Wyrok Trybunału z dnia 17 czerwca 1992, *Jakob Handte & Co. GmbH v Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA*, C-26/91, wyrok ETS z dnia 27 października 1998 r. *Réunion européenne SA i Inni p-ko Spliethoff's Bevrachtingskantoor BV i Master of the vessel Alblasgracht*, C-51/97.

przez odniesienie do terminologii stosowanej w systemach prawnych państw członkowskich, włączając w to system prawny państwa członkowskiego forum. W ocenie A. Dickinsona struktura i język rozporządzenia, jak również wspólne rozumienie tego pojęcia w systemach prawnych państw członkowskich oraz podejście przyjęte przez Trybunał Sprawiedliwości na gruncie art. 5 (3) Konwencji brukselskiej¹⁶, przemawiają za następującą definicją czynu niedozwolonego: pozaumowne zobowiązanie konstytuujące odpowiedzialność pozwanego w stosunku do powoda z tytułu działania¹⁷ lub zaniechania, które: (1) ma niekorzystne konsekwencje dla powoda, (2) jest działaniem lub zaniechaniem pozwanego bądź też osoby, za której działanie pozwany jest odpowiedzialny¹⁸. Terminologia art. 4 ust. 1 rozporządzenia opiera się na identyfikacji trzech elementów czynu niedozwolonego lub *quasi*-czynu niedozwolonego: działania lub zdarzenia powodującego odpowiedzialność, szkody poniesionej przez poszkodowanego i szkody pośredniej wynikającej z tej szkody. Te trzy elementy mogą być ulokowane w tym samym państwie lub w różnych państwach. W tym ostatnim przypadku ważne jest, aby miejsce działania, szkody i szkody pośredniej zostały od siebie wyraźnie oddzielone¹⁹. Z powyższego wynika zatem, że niewątpliwie za delikt prawa pracy można uznać zakażenie pracownika w miejscu pracy koronawirusem. W takiej sytuacji pracownik będzie mógł dochodzić od pracodawcy należnych mu świadczeń (odszkodowania za popełnioną wobec niego szkodę, zadośćuczynienia za krzywdę bądź też innego świadczenia przewidzianego w takich sytuacjach w państwie, w którym doszło do wystąpienia szkody) w sytuacji, kiedy wykaże, że do infekcji doszło na skutek działania lub zaniechania pracodawcy²⁰, które, jak się wydaje, w tym przypadku jest najczęściej związane z kwestią przestrzegania odnośnych zasad BHP obowiązujących w miej-

¹⁶ W odniesieniu do czynu niedozwolonego Trybunał Sprawiedliwości wypowiadał się na gruncie art. 5(3) Konwencji brukselskiej (zob. w szczególności orzeczenia: wyrok z dnia 1 października 2002 r. – Verein für Konsumenteninformation v Karl Heinz Henkel, sprawa C-167/00, Athanasios Kalfelis v Bankhaus Schröder, Münchmeyer, Hengst and Co. and others, C-189/87, wyrok z dnia 5 lutego 2004 r. Danmarks Rederiforening, działając w imieniu DFDS Torline A/S v LO Landsorganisationen i Sverige, działając w imieniu SEKO Sjöfolk Facket för Service och Kommunikation, Sprawa C-18/02).

¹⁷ Za miejsce czynu (*Handlungsort, place of conduct, place of acting, lieu de l'acte*) uważa się z reguły terytorium, na którym działał sprawca szkody, a dokładniej miejsce, w którym zrealizowała się istotna część zachowania będącego przyczyną szkody (bądź zaniechania) (B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1975, s. 197).

¹⁸ A. Dickinson, *The Rome II Regulation: The Law Applicable to Non-Contractual Obligations*, Oxford University Press 2009, s. 298-301, tak samo G. Hohloch, *The Rome II Regulation: An Overview. Place of Injury, Habitual Residence, Closer Connection and Substantive Scope: The Pasic Principles*, YPIL 2007, vol. 9, s. 7).

¹⁹ Komentarz Instytutu Maxa Plancka, <http://www.mpipriv.de/de/data/pdf/commentssham-burggroup.pdf> [14.03.2021].

²⁰ W zależności od tego, czy w miejscu wystąpienia szkody odpowiedzialność pracodawcy jest ukształtowana na zasadzie winy lub ryzyka, pracownik będzie musiał wykazać również jego winę.

scu wystąpienia szkody. Jest oczywiste, że zasady te będą się różniły w poszczególnych państwach, jednakże można uznać, że pewne wspólne wytyczne znajdują się w zestawie zaleceń dla pracodawców wydanych przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). W dokumencie tym znalazły się m.in. wskazówki dotyczące:

- a) zapobiegania rozprzestrzeniania się COVID-19 w miejscu pracy (regularne przecieranie powierzchni (takich jak np. biurka i stoły) oraz przedmiotów (np. telefonów i klawiatury) środkiem dezynfekującym, promowanie regularnego i dokładnego mycia rąk przez pracowników, kontrahentów oraz klientów, jak również zapewnienie odpowiednich ku temu środków w postaci mydła i płynów do dezynfekcji rąk, udostępnienie masek w miejscu pracy, odizolowanie w domu pracowników z podwyższoną temperaturą (37,3 stopnie Celsjusza) i mających takie objawy jak katar i kaszel);
- b) zapobiegania ryzyku zakażenia się koronawirusem podczas organizowania spotkań oraz wydarzeń (w pierwszej kolejności rozważenie, czy potrzebne jest spotkanie w cztery oczy i czy nie wystarczy zorganizowanie telekonferencji, a jeśli już takie spotkanie okaże się niezbędne, opracowanie planu zapobiegania rozprzestrzenianiu się COVID-19 – przygotowanie odpowiedniej ilości masek i środków do dezynfekcji oraz mycia rąk, pobranie danych kontaktowych od wszystkich uczestników spotkania, udział jak najmniejszej liczby osób w spotkaniu i wykluczenie z niego osób mających objawy chorobowe, zachowanie co najmniej metrowej odległości pomiędzy krzesłami, nakłanianie pracowników do unikania kontaktu fizycznego przy przywitaniu, np. podawania rąk, dezynfekcja i wietrzenie pomieszczenia, w którym ma odbyć się spotkanie etc.);
- c) bezpieczeństwa epidemiologicznego podczas podróży służbowych (posiadanie najświeższych informacji na temat obszarów, na których rozprzestrzenia się COVID-19, unikanie wysyłania pracowników, którzy mogą być bardziej narażeni na poważne choroby, nakłanianie do regularnego mycia i dezynfekcji rąk w podróży, monitorowanie przez 14 dni od powrotu stanu zdrowia pracownika etc.);
- d) przygotowania miejsca pracy na wypadek, gdyby COVID-19 pojawił się już w danym miejscu pracy (przygotowanie miejsca i procedury odizolowania pracownika, który ma objawy COVID-19, promowanie telepracy, przygotowanie planu awaryjnego na wypadek wybuchu epidemii, współpraca w tej kwestii z lokalnymi władzami)²¹.

Warto w tym miejscu podnieść, że chociaż ten dokument ma jedynie charakter zaleceń (nie ma mocy powszechnie obowiązującego prawa), to zawarte w nim

²¹ dokument „Getting your workplace ready for COVID-19” z 27 lutego 2020 r. (https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/getting-workplace-ready-for-covid-19.pdf?sfvrsn=359a81e7_4).

wskazówki mogą stanowić wytyczne, co w obecnej sytuacji epidemiologicznej należy uznać za bezpieczne i higieniczne warunki pracy.

2.3. Pojęcie szkody

Szkoda stanowi podstawowy element cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej, jako że jej naprawienie jest głównym celem interwencji prawa cywilnego. W prawie kolizyjnym właściwość prawa miejsca wystąpienia szkody tłumaczy się tym, że w miejscu tym występuje zakłócenie równowagi interesów. Jest to bowiem miejsce, w którym „materializuje się delikt”²². W przeciwieństwie do pojęcia zobowiązania pozaumownego oraz pojęcia czynu niedozwolonego rozporządzenie Rzym II definiuje pojęcie szkody, ale definicja ta jest bardzo ogólna²³. Artykuł 2 ust. 1 stanowi, że do celów rozporządzenia szkoda obejmuje wszelkie następstwa wynikające z czynu niedozwolonego, bezpodstawnego wzbogacenia, prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia lub *culpa in contrahendo*. Z kolei z ust. 2 pkt b tego artykułu wynika, że każde odniesienie w rozporządzeniu do szkody dotyczy także szkody, w stosunku do której zachodzi prawdopodobieństwo jej powstania. Następnie rozporządzenie Rzym II nie dokonuje także rozróżnienia pomiędzy szkodą bezpośrednią a pośrednią. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na fakt, że art. 4 ust. 1 rozporządzenia Rzym II nie definiuje bliżej pojęcia miejsca wystąpienia szkody. Motyw 17 preambuły do rozporządzenia Rzym II stanowi jedynie, że w przypadku szkody na osobie lub szkody na mieniu państwem, w którym powstaje szkoda, powinno być państwo, w którym, odpowiednio, została poniesiona szkoda na osobie lub na mieniu. W przedmiocie rozróżnienia pomiędzy szkodą bezpośrednią a pośrednią Europejski Trybunał Sprawiedliwości wypowiedział się w wyroku z dnia 10 grudnia 2015 r. w sprawie C-350/14²⁴. Zgodnie z tezą tego wy-

²² M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające z czynności prawnych w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1971, s. 36.

²³ W ocenie A. Dickinsona definicja przyjęta w art. 2 powoduje jednak, że niepotrzebne staje się opracowanie autonomicznego pojęcia szkody w rozumieniu tego rozporządzenia (A. Dickinson, *op. cit.*, s. 310-311). Z wyrażonym stanowiskiem nie można się zgodzić, ponieważ definicja przyjęta przez ustawodawcę unijnego jest definicją zbyt ogólnikową, a poza tym sama w sobie posługuje się wymagającym interpretacji pojęciem wszelkich następstw, jak również konieczne jest dokonanie rozróżnienia pomiędzy szkodą bezpośrednią i pośrednią. Wydaje się, że, aby doprecyzować pojęcie szkody, celowe jest sięgnięcie do Zasad Europejskiego Prawa Czynów Niedozwolonych (w szczególności art: 1:101 pkt (1), 2:101, 2:103, 10:201, 10:202, 10:203, 10:301).

²⁴ W sprawie pojęcia miejsca wystąpienia szkody wielokrotnie wypowiadał się ETS (zob. w szczególności orzeczenie z dnia 30 listopada 1976 r., w sprawie *Handelskwekerij G. J. Bier BV v Mines de potasse d'Alsace SA*, C-21/76, Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 1976 r. – *Handelskwekerij G. J. Bier BV v Mines de potasse d'Alsace SA*, C-21/76, wyrok ETS z dnia 11 stycznia 1990 r., *Dumez France SA and Tracoba SARL p-ko Hessische Landesbank* i inni, C-220/88, Wyrok ETS z dnia 19 września 1995, *Antonio Marinari p-ko Lloyds Bank plc i Zubaidi Trading Company*, C-364/93, Wyrok ETS z dnia 7 marca 1995, *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd p-ko Presse Alliance SA*, C-68/93).

roku artykuł 4 ust. 1 rozporządzenia (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) należy – dla celów ustalenia prawa właściwego dla zobowiązania pozaumownego wynikającego z wypadku drogowego – interpretować w ten sposób, że szkody lub krzywdy związane ze śmiercią osoby w takim wypadku, który nastąpił w państwie członkowskim siedziby sądu, i poniesione przez członków rodziny tej osoby mających miejsce pobytu w innym państwie członkowskim, powinny być kwalifikowane jako „skutki pośrednie” tego wypadku w rozumieniu wspomnianego przepisu.

W pkt 15 preambuły do rozporządzenia Rzym II ustawodawca unijny uzasadnił wybór zasady *lex loci damni* jako głównej zasady rozporządzenia tym, że chociaż zasada *lex loci delicti commissi* jest podstawowym rozwiązaniem stosowanym dla zobowiązań pozaumownych prawie we wszystkich państwach członkowskich, jej zastosowanie w praktyce, w przypadku gdy elementy stanu faktycznego sprawy powiązane są z wieloma państwami, jest różne. Sytuacja taka powoduje brak pewności w zakresie prawa właściwego. Z kolei w literaturze przedmiotu podnosi się, że sprawca musi liczyć się z konsekwencjami swojego czynu, z ryzykiem swojej aktywności, które to konsekwencje wiążą się niekiedy z innym miejscem niż miejsce działania. Co za tym idzie, także poszkodowany powinien liczyć na ochronę według systemu prawnego obowiązującego w miejscu, w którym doznał uszczerbku. W przypadku stosowania zasady prawa miejsca wystąpienia szkody unika się trudności, które są nierozłącznie związane z zasadą *lex loci delicti commissi*, tzn. nie występują trudności polegające na odmiennym traktowaniu deliktów z zaniechania i z działania, w sytuacji kiedy osoba odpowiedzialna nie działa osobiście oraz związane z sytuacją, kiedy kilku sprawców działa w kilku miejscach²⁵.

Kontynuując krytykę łącznika *lex loci delicti commissi*, należy sięgnąć do dalszych argumentów M. Sośniaka, który w pierwszej kolejności ma zastrzeżenia do „jednoznaczności” pojęcia czynu. Nie chodzi tu przy tym o różnice doktrynalne, ale o samo fizyczne działanie sprawcy, które może składać się z wielu elementów, z których każdy może być oceniany jako oddzielny czyn. Sytuacja taka występuje np. w przypadku wysłania listu z pogrózkami, gdzie miejscem popełnienia czynu, w zależności od przyjętej koncepcji, może być zarówno miejsce napisania listu, wrzucenia go do skrzynki, jak i w końcu dotarcia do rąk adresata. Koncepcja ta zawodzi całkowicie również w sytuacji, gdy jeden czyn jest następstwem czynu drugiego, przy czym dopiero oba łącznie są traktowane jako delikt. Przykładem takim jest np. sytuacja, gdy sprawca najpierw obezwładnia ofiarę, a potem ją zabija. M. Sośniak negatywnie ocenia przy tym koncepcję, według której należy brać pod uwagę tylko czyn ostatni – ten, który określa skutek, stanowi to bowiem w istocie

²⁵ M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające...*, s. 36-37.

przekreślenie idei całej zasady. Z kolei niemożliwa jest łączna ocena wszystkich czynów, gdyż byłoby to rozwiązywanie zbyt skomplikowane²⁶.

Odnosząc to do sytuacji pracownika, który zakaził się koronawirusem w miejscu pracy, należy przyjąć, że na pewno można mówić o szkodzie bezpośredniej w sytuacji, w której pracownik zaraził się, pracując w jednym państwie, a do objawów wystąpienia COVID-19 doszło już po jego powrocie z zagranicy do państwa będącego miejscem jego stałego pobytu. Miejscem wystąpienia szkody bezpośredniej będzie jednak to państwo, w którym pracownik świadczył pracę, wydaje się bowiem, że w przypadku chorób zakaźnych (nie tylko COVID-19) jako miejsce wystąpienia szkody należy przyjąć to państwo, w którym doszło do zakażenia. Dzieje się tak ze względu na zróżnicowany w przypadku każdego człowieka okres, który upływa pomiędzy zarażeniem a wystąpieniem objawów, w przeciwnym razie miejsce wystąpienia szkody byłoby zupełnie przypadkowe.

Inaczej natomiast wygląda sytuacja w przypadku członków rodziny i bliskich pracownika, którzy dochodzą odszkodowania lub zadośćuczynienia z tego tytułu, że na skutek śmierci członka rodziny na COVID-19 doznali np. urazu psychicznego, czują żal i tęsknotę, doszło do pogorszenia się ich stanu fizycznego, np. na skutek zaostrzenia się ich chorób przewlekłych, wywołanego stresem etc. W tym przypadku mamy już bowiem do czynienia z własną szkodą tych osób, która mimo że jej źródłem jest to samo zdarzenie co w przypadku pracownika (zakażenie koronawirusem), nie może być uważana za konsekwencję szkody pierwotnej. Natomiast jeśli zachorowanie na COVID-19 poskutkowało u pracownika długotrwałymi powikłaniami, to jako że mają one źródło w tym samym zdarzeniu co samo zachorowanie, jak również dotyczą tej samej osoby, należy je traktować jako szkodę bezpośrednią, tyle że rozciągniętą w czasie.

²⁶ M. Sośniak, *Lex loci delicti commissi w prawie międzynarodowym prywatnym*, „Studia Cywilistyczne” 1963, z. 4, s. 148-154. W tym miejscu należy podnieść, że zasada *lex loci damni* podlegała krytyce także w doktrynie przedmiotu. W pierwszej kolejności powstaje pytanie, czy szkoda to to samo co wynik, który nie musi polegać na zdarzeniu fizycznym. Pojęcie miejsca szkody również jest niejednoznaczne, ponieważ być ona tzw. szkodą z naruszenia (miarodajne jest miejsce bezpośrednio naruszenia dobra prawnego) albo tzw. szkodą następczą (miejsce ujawnienia się ujemnych skutków tego naruszenia). Co więcej, powyższe stanowisko nie daje żadnej odpowiedzi, co robić w sytuacji, gdy mamy do czynienia z wieloma miejscami, w których doszło do wystąpienia szkody, szkodą niemajątkową, a także szkodą polegającą tylko na ogólnym umniejszeniu majątku poszkodowanego, np. w przypadku czynu nieuczciwej konkurencji. Następnie nie można też nie wziąć pod uwagę tego, że miejsce wystąpienia szkody jest bardzo często zupełnie przypadkowe. Koncepcja prawa miejsca wystąpienia szkody jest niewątpliwie przydatna w przypadku jednomiejscowości po stronie skutku i wielomiejscowości po stronie czynu (T. Pajor, *Odpowiedzialność deliktowa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1989, s. 195-204.

3. Właściwość prawa miejsca wspólnego pobytu

Łącznik prawa miejsca wspólnego pobytu zalicza się do tzw. łączników personalnych. Jest to jednocześnie najstarszy łącznik w dziedzinie odpowiedzialności. W okresie panowania praw szczepowych przyjmowano właściwość prawa personalnego jako jedyną. Każdy członek szczepu, gdziekolwiek się znajdował, był sądzony według swojego prawa plemiennego²⁷. Łączniki personalne wskazują na związek danej osoby fizycznej z określonym terytorium²⁸. Łączniki personalne niewątpliwie należą też do najstarszych. Najwcześniej, bo jeszcze w okresie państw szczepowych, pojawił się łącznik domicylu, kiedy to każdy członek szczepu, obojętnie, gdzie się znajdował, był sądzony według prawa swojego szczepu. Aż do początku XIX wieku domicyl był uniwersalnym łącznikiem personalnym na gruncie europejskim²⁹.

Stosownie do brzmienia art. 4 ust. 2 w przypadku gdy osoba, której przypisuje się odpowiedzialność, i poszkodowany mają, w chwili powstania szkody, miejsce zwykłego pobytu³⁰ w tym samym państwie, stosuje się prawo tego państwa. Zasada ta została ujęta wąsko, ponieważ ma ona zastosowanie tylko, gdy strony mają miejsce zwykłego pobytu w tym samym państwie, ale nie wtedy, gdy strony mają miejsce pobytu w innych państwach, ale których prawa są takie same³¹. Co więcej, łącznik miejsca wspólnego pobytu z art. 4 ust. 2 wiąże się z tym, że funkcjonuje on na zasadzie „wszystko albo nic”. Zasada ogólna jest bowiem automatycznie wypierana w sytuacji, kiedy istnieje miejsce wspólnego pobytu bez względu na to, że może być ono zupełnie przypadkowe i nie odpowiadać interesom stron. Ujęcie prawa

²⁷ M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające...*, s. 51.

²⁸ M. Świerczyński, *Delikty internetowe w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2006, s. 93.

²⁹ M. Sośniak, *Zobowiązania...*, s. 59.

³⁰ Rozporządzenie Rzym II nie zawiera definicji „miejsca zwykłego pobytu” osoby fizycznej. Autonomiczną definicję tego pojęcia w doniesieniu do spółek i innych jednostek organizacyjnych, posiadających osobowość prawną lub też jej nieposiadających, jak również w odniesieniu do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, zawiera art. 23 rozporządzenia. Wydaje się jednak, że podobnie jak w przypadku innych aktów prawnych prawa unijnego także w przypadku rozporządzenia Rzym II należy przyjąć, że „wspólne miejsce pobytu” oznacza, iż strony uczestniczące w sytuacji związanej z popełnieniem czynu niedozwolonego mają faktyczny ośrodek życiowy (*faktische Lebensmittelpunkte*) w tym samym kraju (H. Von Ofner, *Die Rom II-Verordnung-Neues Internationales Privatrecht für ausservertragliche Schuldverhältnisse in der Europäischen Union*, „Zeitschrift für Rechtsvergleichung” 2008, Nr 3, s. 16). Art. 4 ust. 2 Rzymu II odnosi się do „miejsca zamieszkania” jako faktycznego centrum działań życiowych, wspieranego przez wolę osób zainteresowanych, (G. Hohloch, *op. cit.*, s. 12).

³¹ W celu zilustrowania tego problemu S.C. Symonides podaje przykład polowania w Kenii, kiedy to francuski myśliwy rani belgijskiego myśliwego, z którym nie łączyła go żadna uprzednia relacja. Jeśli francuskie i belgijskie prawo zapewniają ten sam poziom kompensacji, który jest znacznie wyższy niż kenijski, to jest to typowy przykład „pozornego konfliktu” (*false conflict*), w przypadku którego Kenia nie ma żadnego interesu w stosowaniu swojego prawa, istnieje natomiast dobry powód, aby stosować francuskie lub belgijskie prawo (S.C. Symeonides, *Rome II and Tort Conflict: A Missed Opportunity*, *AJCL* 2008, vol. 56. s. 196).

wspólnego miejsca wspólnego pobytu na zasadzie „wszystko albo nic” może ponadto prowadzić do stosowania różnych praw, w stosunku do różnych konfiguracji stron, nawet jeśli roszczenia wynikają z tego samego wydarzenia³².

Wydaje się, że regulacja ta może znaleźć zastosowanie w przypadku czynów niedozwolonych wynikających z transgranicznego stosunku pracy. Będzie tak w szczególności wtedy, kiedy przedsiębiorstwo delegujące pracownika bądź też go wynajmujące będzie miało siedzibę w tym samym państwie, w którym będzie miał miejsce stałego pobytu pracownik świadczący pracę na terytorium państwa trzeciego. W orzecznictwie sądów polskich kwestia zastosowania art. 4 ust. 2 rozporządzenia Rzym II była już rozpatrywana na gruncie wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 listopada 2016 r., sygn. III APa 32/16. Sprawa dotyczyła wypadku przy pracy, który nastąpił w kopalni w Czechach i któremu uległ obywatel polski. Poszkodowany był zatrudniony w spółce zarejestrowanej w Polsce oraz delegowany do pracy do kopalni w Czechach. Sąd Apelacyjny w Katowicach uzasadnił zastosowanie art. 4 ust. 2 tym, że powód jest obywatelem polskim i ma miejsce stałego pobytu w Polsce, natomiast pozwana spółka także jest zarejestrowana w Polsce i tu ma swoją siedzibę.

³² Fröhlich C.W., *The Private International Law of Non-Contractual Obligations According to the Rome II Regulation*, Hamburg 2008, s. 53-54. Nieco odmiennie podejście zaistniało na gruncie interpretacji § 2 art. 31 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z 1965 r. (Dz.U. 1965 nr 46, poz. 290), która stanowiła, że gdy strony są obywatelami tego samego państwa i mają w nim miejsce zamieszkania, właściwe jest prawo tego państwa. W takiej sytuacji nie stosuje się zatem § 1, który w przypadku zobowiązania niewynikającego z czynności prawnej przewidywał właściwość *lex loci delicti commissi*. W opinii przedstawicieli części doktryny przepis § 2 należało traktować jako wyjątek od reguły wyrażonej § 1 (m.in. W. Ludwiczak, E. Wierzbowski – zob. T. Pajor, *op. cit.*, s. 143-145), natomiast zwolennicy drugiego poglądu, (M. Sośniak i H. Trammer – zob. T. Pajor, *op. cit.*, s. 143-145) twierdzili, że pierwszeństwo zastosowania ma zawsze § 2, ponieważ nim sąd zastosuje § 1, musi najpierw zbadać, czy strony nie mają wspólnego obywatelstwa i jednocześnie wspólnego miejsca zamieszkania. Tym niemniej przepis § 1 nie mógł być traktowany jako swego rodzaju norma posiłkowa, w sytuacji gdy występowały trudności ze stosowaniem § 2. W końcu przeważał pogląd, że normy zawarte w § 1 i 2 należało traktować jako dwie zupełnie odmienne normy kolizyjne, czego konsekwencją było to, że w sytuacji, gdy nie było podstaw do zastosowania § 2, automatycznie nie stosowano § 1, a następowało sięgnięcie do art. 7, który stanowił, że w przeciwnym razie § 1 byłby stosowany tylko posiłkowo w stosunku do § 2. Takie stanowisko prezentowała też B. Tracz-Pasternak. W jej ocenie § 1 i 2 to dwie zupełnie od siebie różne normy, między którymi nie ma związku. Co więcej, w przypadku, gdy z ustaleń stanu faktycznego wynika, że zastosowania nie znajdzie § 2, należy odwoływać się do regulacji art. 7, a nie § 1 (B. Tracz-Pasternak, *Właściwość prawa personalnego stron dla zobowiązań nie wynikających z czynności prawnych*, „PiP” 1980, nr 2, s. 87-88).

4. Klauzula najściślejzego związku

Klauzula korekcyjna z art. 4 ust. 3³³ rozporządzenia Rzym II umożliwia tzw. *Gleichlauf* (równoległe stosowanie) prawa właściwego dla umowy i dla czynu niedozwolonego, jako że prawem najściślej związanym z danym czynem niedozwolonym może być prawo, które zostało wybrane lub wskazane dla łączącego strony stosunku umownego. W tym przypadku rozporządzenie Rzym I, które reguluje kwestie prawa właściwego dla zobowiązań umownych, pośrednio reguluje także prawo właściwe dla czynu niedozwolonego. Z praktycznego punktu widzenia stosowanie tego samego prawa dla czynu niedozwolonego i umowy jest raczej preferowane. Jednakże należy zauważyć, że ust. 3 funkcjonuje jako wyjątek, w ramach struktury art. 4 i to powiązanie akcesoryjne nie może być traktowane jako zasada główna³⁴.

Szczegółowej analizie problemów, które mogą się pojawić w związku z ograniczonym zastosowaniem art. 4 ust. 3, dokonał R. Fentiman. W pierwszej kolejności przedstawił on ograniczenia zastosowania tego artykułu, które wynikają z jego stosunku do art. 4 ust. 1 i 2. W jego ocenie istnieje bowiem taka możliwość, że klauzula korekcyjna z art. 4 ust. 3 może nie służyć dokonaniu wyboru pomiędzy zasadą z art. 4 ust. 1 i art. 4 ust. 2, a tylko wprowadzać trzecie prawo. Język art. 4 ust. 2 jest taki, że wynika z niego, iż ust. ten musi znaleźć zastosowanie zawsze w sytuacji, kiedy istnieje wspólne miejsce pobytu. Co więcej, alternatywnie wskazane, z pomocą art. 4 ust. 3, prawo musi być prawem innym niż to wskazane za pomocą ust. 1 lub 2, czyli musi to być prawo inne niż *lex loci damni* oraz prawo miejsca wspólnego pobytu. Przyjmuje się zatem, że jeśli wybór ma nastąpić tylko pomiędzy *lex loci damni* i prawem właściwym dla miejsca wspólnego pobytu, to drugie zawsze będzie właściwe³⁵.

W tym miejscu pojawia się również pytanie o charakter stosunku łączącego strony, a który może być brany pod uwagę na podstawie art. 4 ust. 3. Literalna wykładnia treści tego ustępu przemawia za tym, że stosunek ten może mieć również charakter faktyczny, jako że art. 4 ust. 3 posługuje się pojęciem stosunku, a nie sto-

³³ Jeżeli ze wszystkich okoliczności sprawy wyraźnie wynika, że czyn niedozwolony pozostaje w znacznie ściślejszym związku z państwem innym niż państwo wskazane w ust. 1 lub 2, stosuje się prawo tego innego państwa. Znacznie ściślejszy związek z innym państwem może polegać w szczególności na istnieniu wcześniejszego stosunku pomiędzy stronami, takiego jak umowa, ściśle związanego z danym czynem niedozwolonym.

³⁴ X.E. Kramer, *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations: The European private international law tradition continued. Introductory Observations and General Rules*, Nederlands Internationaal Privaatrecht 2008, s. 421.

³⁵ Fentiman R., *The Significance of Closer Connection*, [w:] Ahern J., Binchy W. (red.), *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations: A New International Litigation Regime*, Leiden 2009, s. 89.

sunku umownego, a umowa została wymieniona tylko jako przykład relacji pomiędzy stronami, która może mieć znaczenie z punktu widzenia tego artykułu³⁶.

Odnosząc te rozważania do tematyki artykułu, należy stwierdzić, iż w sytuacji, kiedy dojdzie do popełnienia przez pracodawcę czynu niedozwolonego wobec pracownika w ramach tzw. transgranicznego stosunku pracy, regulacja z art. 4 ust. 3 będzie teoretycznie mogła znaleźć zastosowanie, o ile okaże się, że ze wszystkich okoliczności sprawy będzie wyraźnie wynikać, iż czyn niedozwolony, którego dopuścił się pracodawca wobec pracownika, będzie pozostawać w znacznie ściślejszym związku z państwem, którego prawo jest właściwe dla umowy o pracę wiążącej te dwie strony, zwłaszcza że w świetle brzmienia przytoczonego artykułu znacznie ściślejszy związek z innym państwem może polegać w szczególności na istnieniu wcześniejszego stosunku pomiędzy stronami, takiego jak właśnie umowa. Co więcej, zgodnie z przedstawionym stanowiskiem doktryny związek ten może mieć również charakter faktyczny. Tym niemniej jednak sprawa taka nie była jeszcze rozstrzygana ani przez ETS, ani przez sądy krajowe.

Podsumowanie

Rozważając problem obrany za temat artykułu, w pierwszej kolejności należało w mojej ocenie zrekonstruować pojęcie transgranicznego stosunku pracy, ponieważ tylko w przypadku międzynarodowej relacji pomiędzy pracodawcą a pracownikiem będzie w ogóle można mówić kwestii poszukiwania prawa właściwego. Reasumując rozważania przedstawione w pierwszym rozdziale niniejszego opracowania, uogólniająco można stwierdzić, że transgraniczny stosunek pracy to taka relacja, w której pracownik świadczy pracę w państwie innym niż to, w którym znajduje się jego miejsce pobytu lub siedziba delegującego go pracodawcy. Następnie do ustalenia pozostała kwestia prawa właściwego dla odpowiedzialności deliktowej pracodawcy wynikającej z takiego stosunku pracy przy założeniu, że reżim prawny danego państwa przewiduje w takiej sytuacji odpowiedzialność deliktową. W wyniku przeprowadzonej analizy obowiązujących regulacji prawnych, ale również orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości oraz sądów krajowych, można ponad wszelką wątpliwość stwierdzić, że dla ustalenia prawa właściwego znajdzie tutaj zastosowanie art. 4 rozporządzenia Rzym II o prawie właściwym dla zobowiązań pozaumownych, jako że rozporządzenie to nie zawiera żadnej szczegółowej

³⁶ Tak też uważa X.E. Kramer, według której nie ma tu znaczenia fakt, że w toku prac legislacyjnych nie została zaakceptowana propozycja Parlamentu Europejskiego, aby w treści przepisu odnieść się zarówno do związków o charakterze prawnym, jak i faktycznym. Istnienie związku faktycznego w ogólności będzie miało jednak mniejsze znaczenie niż prawnego i większość tych sytuacji zostanie objętych albo wyjątkiem z art. 4 ust.2 lub art. 12 dotyczącym *culpa in contrahendo* (X.E. Kramer, *op. cit.*, s. 421).

regulacji dotyczącej kwestii prawa właściwego dla odpowiedzialności deliktowej wynikającej ze stosunku pracy. Wobec tego prawem właściwym dla zobowiązania pozaumownego wynikającego ze stosunku pracy będzie prawo miejsca wystąpienia szkody, ale tylko szkody bezpośredniej, nie będzie nim natomiast prawo miejsca wystąpienia zdarzenia powodującego tę szkodę. Tym niemniej należy zauważyć, że akurat w przypadku odpowiedzialności pozaumownej wynikającej ze stosunku pracy miejsca te najczęściej będą tożsame, tzn. w państwie, w którym doszło o wystąpienia zdarzenia powodującego szkodę np. naruszenia przepisów BHP, dotyczących zapobiegania zakażeniu koronawirusem, zostanie jednocześnie zlokalizowana sama szkoda w postaci zakażenia koronawirusem, a w rezultacie zachorowania na COVID-19. Miarodajna dla określenia prawa właściwego jest właśnie chwila, w której doszło do zakażenia, a nie chwila, w której wystąpiły już objawy COVID-19. Następnie w sytuacji, kiedy zarówno pracodawca, jak i pracownik mają siedzibę oraz miejsce pobytu w tym samym państwie, właściwe dla określenia odpowiedzialności deliktowej będzie właśnie prawo tego państwa. W wyjątkowych natomiast sytuacjach, np. ścisłego związku czynu niedozwolonego powodującego odpowiedzialność pracodawcy wobec pracownika z umową o pracę, prawem właściwym dla tej zobowiązania wynikającego z tej odpowiedzialności będzie prawo właściwe dla tego stosunku.

Wykaz aktów prawnych

- Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. 2011 nr 80 poz. 432).
 Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. 1975 nr 20 poz. 105 z późn. zm.).
 Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) OJ L 199, 31.7.2007, s. 40-49.
 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) OJ L 177, 4.7.2008, s. 6-16.
 Konwencja rzymska z dnia 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych (Dz.U. L 334 z 30.12.2005, s. 1).
 Dyrektywa Nr 96/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 16.12.1996 r. dotycząca delegowania pracowników w ramach świadczenia usług (OJ L 18, 21.1.1997, s. 1-6).
 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 883/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.U. L 166, 30.4.2004, s. 1).

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 29 lipca 1998 r., II UKN 155/98, OSNAPiUS 1999 nr 15, poz. 495.
 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 listopada 2016 r., sygn. III APa 32/16.
 Wyrok z dnia 22 marca 1983 r. w sprawie Martin Peters Bauunternehmung GmbH v Zuid Nederlandse Aannemers Vereniging, C- 34/82.
 Orzeczenie z dnia 20 stycznia 2005 r. w sprawie Petra Engler v Janus Versand GmbH, C-27/02.

- Wyrok Trybunału z dnia 17 czerwca 1992, Jakob Handte & Co. GmbH v Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA, C-26/91.
- Wyrok ETS z dnia 27 października 1998 r. Réunion européenne SA i Inni p-ko Spliethoff's Bevrachtingskantoor BV i Master of the vessel Alblasgracht, C-51/97.
- Wyrok z dnia 1 października 2002 r. – Verein für Konsumenteninformation v Karl Heinz Henkel, sprawa C-167/00.
- Wyrok z dnia 27 września 1988 r. Athanasios Kalfelis v Bankhaus Schröder, Münchmeyer, Hengst and Co. and others, C-189/87.
- Wyrok z dnia 5 lutego 2004 r. Danmarks Rederiforening, działając w imieniu DFDS Torline A/S v LO Landsorganisationen i Sverige, działając w imieniu SEKO Sjöfolk Facket för Service och Kommunikatiion, C-18/02.
- Wyrok z dnia 10 grudnia 2015 r. w sprawie Florin Lazar, représenté légalement par Luigi Erculeo przeciwko Allianz SpA, C-350/14.
- Wyrok z dnia 30 listopada 1976 r. w sprawie Handelskwekerij G. J. Bier BV v Mines de potasse d'Alsace SA, C-21/76.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 1976 r. – Handelskwekerij G. J. Bier BV v Mines de potasse d'Alsace SA, C-21/76.
- Wyrok ETS z dnia 11 stycznia 1990 r., Dumez France SA and Tracoba SARL p-ko Hessische Landesbank i inni, C-220/88.
- Wyrok ETS z dnia 19 września 1995, Antonio Marinari p-ko Lloyds Bank plc i Zubaidi Trading Company, C-364/93.
- Wyrok ETS z dnia 7 marca 1995, Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd p-ko Presse Alliance SA, C-68/93).

Teksty źródłowe

- Komentarz Instytutu Maxa Plancka, (<http://www.mpipriv.de/de/data/pdf/commentshamburggroup.pdf>).
- Dokument *Getting your workplace ready for COVID-19* z 27 lutego 2020 r. (https://www.who.int/docs/default-source/coronavirus/getting-workplace-ready-for-covid-19.pdf?sfvrsn=359a81e7_4).
- {II st.} Literatura
- Ahern J., Binchy W. (red.), *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations: A New International Litigation Regime*, Leiden 2009.
- Balcarczyk J., *Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej*, Warszawa 2014.
- Czepelak M., *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012.
- Dickinson A., *The Rome II Regulation: The Law Applicable to Non-Contractual Obligations*, Oxford University Press 2009.
- Fröhlich C.W., *The Private International Law of Non-Contractual Obligations According to the Rome II Regulation*, Hamburg 2008.
- Hohloch G., *The Rome II Regulation: An Overview. Place of Injury, Habitual Residence, Closer Connection and Substantive Scope: The Pasic Principles*, YPIL 2007, vol. 9.
- Kramer X.E., *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations: The European private international law tradition continued. Introductory Observations and General Rules*, Nederlands Internationaal Privaatrecht 2008.
- Pajor T., *Odpowiedzialność deliktowa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1989.
- Pazdan M. (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego*. Tom 20B, wyd. 1, 2015.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Warszawa 2018, SIP Legalis.

- Sośniak M., *Zobowiązania nie wynikające z czynności prawnych w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1971.
- Sośniak M., *Lex loci delicti commissi w prawie międzynarodowym prywatnym*, „Studia Cywilistyczne” 1963, z. 4.
- Symeonides S.C., *Rome II and Tort Conflict: A Missed Opportunity*, *AJCL* 2008, vol. 56.
- Świerczyński M., *Delikty internetowe w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2006.
- Tracz-Pasternak B., *Właściwość prawa personalnego stron dla zobowiązań nie wynikających z czynności prawnych*, „PiP” 1980, nr 2.
- Von Ofner H., *Die Rom II-Verordnung-Neues Internationales Privatrecht für ausservertragliche Schuldverhältnisse in der Europäischen Union*, „Zeitschrift für Rechtsvergleichung” 2008, Nr 3.
- Walaszek B., Sośniak M., *Zarys prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1975.

